

Izvorni znanstveni rad

UDK 141.811

32:23/28

32:330.82(44)(091)

Primljeno: 18. studenoga 2012.

Odgovor na propast Hrišćanske republike u francuskom predrevolucionarnom republikanizmu: Gabriel Bonnot de Mably i Jean-Jacques Rousseau

---

ALEKSANDAR MOLNAR*

Sažetak

Autor polazi od pretpostavke da je prosvetiteljstvom potisnuta ideja Hrišćanske republike u francuski diskurs 18. veka ušla kroz svoje dve sekularizovane verzije: kroz "Veliki plan" koji je u *Kraljevskim ekonomijama* izneo vojvoda de Sully (1638) i kroz *Projekt za uspostavljanje trajnog mira u Evropi* Charles-Irénéa Castela, opata de Saint-Pierrea (1717). Dok je "Veliki plan" išao za uspostavljanjem jednog sekularizovanog evropskog mirovnog saveza pod francuskom hegemonijom, Saint-Pierre je nastojao da taj plan liši svih hegemonističkih primesa i uspostavi ga na principima jednakosti suverenih država. U drugoj polovini 18. veka, Gabriel Bonnot de Mably i Jean-Jacques Rousseau su se, reagujući na Sedmogodišnji rat, na različite načine odredili prema Sullyjevom i Saint-Pierreovom nasleđu: iako su i jedan i drugi smatrali korisnim nastaviti pacifističku misao Saint-Pierrea, obojica su odbacila njegov način uspostavljanja Hrišćanske republike u Evropi kao u suštini utopijski. Dok je prvi smatrao da je jedini način da se Evropa pacifikuje taj da se federalizuje pod hegemonijom jedne federalne republike, drugi je taj put odbacio kao isuviše rizičan i teško sprovodiv, preferirajući povratak staroj teoriji ravnoteže sila, koja malim, usamljenim i ratobornim republikama, koje uvek moraju računati sa izvesnošću da u svakom momentu mogu biti napadnute, omogućava da se sa drugim (isto tako malim) republikama povezuju samo privremeno i labavo, u okvirima odbrambenih saveza.

Ključne riječi: Hrišćanska republika, Mably, Rousseau, Saint-Pierre, mir, rat

* *Aleksandar Molnar*, redovni profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu na predmetima Istorija političkih i socijalnih teorija, Klasične sociološke teorije i Uvod u sociologiju muzike.

U predrevolucionarnoj Francuskoj druge polovine 18. veka jedan deo republikanaca počeo je da oseća istovremeno potrebu za distanciranjem prema državnorezonskom republikanizmu i objektivnu nemogućnost povratka politejskom republikanizmu, kakav je postojao u antičkom svetu. Machiavellijevo zagovaranje politike sile u službi ekspanzionističke republike koja se lako transformiše iz grada-države u nacionalnu državu, a iz nacionalne države u imperiju, prestalo je da bude privlačna opcija za republikance koji su, naročito pod uticajem Montesquieuovih spisa *Razmišljanja o univerzalnoj monarhiji* i *Duh zakona*, postajali svesni činjenice da politika sile teži isključivo ka univerzalnoj monarhiji, koja ne samo što sa republikanskim uređenjem nema nikakve veze nego predstavlja najveću opasnost po sve postojeće države, kakvo god da im je uređenje. Samim tim, republikanci koji su se distancirali od državnorezonskih republikanaca ujedno su bili i protivnici svakog – francuskog ili nekog tuđeg – imperijalizma i morali su da nađu načine kako da svoje idealno uređenje učine otpornim na opasnosti koje su im pretile spolja, prvenstveno od samih onih država koje su bile sklone stvaranju svojih imperija ili barem, za početak, hegemonija.

No, ovi republikanci nisu bili jedinstveni u proceni prave opasnosti koja pretila svakoj državi koja je republika ili barem želi da to postane u 18. veku. Četiri dileme su provocirale ključna razmimoilaženja unutar ove grupe republikanaca: prvo, da li se postojeće, veoma loše stanje u kojem se ceo svet nalazi uopšte može prevazići; drugo, da li je izlaz u uspostavljanju neke napredne i privremene hegemonije; treće, da li naprednost hegemonu leži u njegovim ulogama federatora i stvaraoca trajnog mira; naposljetku, četvrto, da li privremenost hegemonu suočava republike sa imperativom da se odmah odreknu svih vrlina koje podstiču rat i da postanu pacifističke. Dijametralno suprotne pozicije zauzeli su Jean-Jacques Rousseau, koji je sve četiri dileme razrešio odrečno, i Gabriel Bonnot de Mably, koji ih je razrešio pozitivno.

Lakmus razvrstavanja činila su dva predloga tzv. Hrišćanske republike – Sullyjev iz 1638. i Saint-Pierreov iz 1713. Rousseauov romantičarski republikanizam i Mablyjev federalistički republikanizam nastali su iz, prvo, eksplicitnog protivstva prema Saint-Pierreovom planu, kao isuviše “utopijskom” i “utilitarističkom”, i, drugo, implicitnog saglašavanja sa neizbežnošću da realizaciju trajnog mira sprovodi neki hegemon (što je već bio i Sullyjev realpolitički stav). Ali, dok je ideal uspostavljanja trajnog mira ostao u samom središtu Mablyjeve republikanske teorije (pri čemu je uloga federatora i pacifikatora rezervisana za republike koje nisu smele imati ništa zajedničko sa starorežimskim monarhijama, uključujući i onu Sullyju najdražu – monarhiju Henrija IV), Rousseau ga je odbacio, zbog čega je svoju idealnu republiku morao da ostavi malu, usamljenu i ratobornu – kako bi se mogla odbraniti od svih zala ovog nepopravljivog sveta, koji će je trajno okruživati, iskušavati i ugrožavati.

* * *

Interesovanje za Saint-Pierreov projekat ponovo je razbuđeno tokom Sedmogodišnjeg rata. Nije poznato kada je tačno celokupni opus pokojnog opata Saint-Pierrea (koji je iza sebe ostavio dvadesettri velike i nesređene sveske) bio uručen Jean-Jacquesu Rousseauu kako bi ga ovaj popularizovao, ali je to svakako moglo da bude upravo u mesecu koji je razdvajao zaključenje francusko-austrijskog ratnog saveza (1. mart 1756) i Rousseauovo preseljenje iz Pariza u Ermitage (aprila iste godine). U svakom slučaju, Rousseau je spise poneo sa sobom i njima se bavio tokom boravka na privatnom dobru Ermitageu (do decembra 1757), u udobnoj izolaciji od ratnog požara koji se širio Evropom.

Same Saint-Pierreove ideje nije trebalo da budu potpuna novina za Rousseaua, s obzirom da je ostarelog bivšeg diplomatu i akademika susretao po pariskim salonima (Rousseau, 1982, knj. 2: 135) i da je u tim prilikama svakako moralo biti reči i o razlozima za neprilike potonjeg sa francuskim dvorom i akademijom. Uostalom, u *Ispovestima* Rousseau je napisao da je Saint-Pierre tokom svog života “govorio koliko je htio” i da je morao sebe smatrati srećnim što su vlasti u njemu gledale tek “propovjednika” kojeg “nitko ne sluša” i zbog čega mu jedino nisu priuštili još “neugodnih posljedica” (*ibid.*: 136). Rousseauu je postajao sve veći problem što se više udubljavao u Saint-Pierreove spise. Već prilikom rada na *Planu trajnog mira* Rousseau je postao obazriv i u periodu od polovine 1756. do kraja 1757. napisao je dva odvojena spisa – *Izvadak iz Plana o trajnom miru* i *Sud o Planu o trajnom miru* – od kojih je prvi objavio tek 1761, dok drugi nikada nije ni dao da se objavi (objavljen je tek posthumno 1782). Nakon toga, prešao je na *Polisinodiju*, nastavljajući sa istim postupkom pisanja (razdvajanje “izvatka” i “suda”), da bi onda sve obustavio, nikada se više ne vrativši Saint-Pierreovom delu. Saint-Pierrea se setio da pomene samo jednom u *Društvenom ugovoru*, i to kada je konstatovao kako je on svojim predlogom (iz *Polisinodije*) da se poveća broj veća francuskog kralja i način njihovog izbora realno “predlagao promjenu oblika vladavine” Francuske (Rousseau, 1978b: 158), tj. svojevrsnu aristokratsku revoluciju.

Objašnjenje koje je Rousseau u *Ispovestima* dao za distanciranje od Saint-Pierrea bilo je da se, baveći se *Polisinodijom* kao građanin Ženeve, počeo isuviše “mešati” u stvari francuske države i da se izlagao još gorjoj sudbini od one koja je zadesila “Francuza” Saint-Pierrea (Rousseau, 1982, knj. 2: 136). Krenuvši stopama “Francuza” Saint-Pierrea, “Ženevljanin” Rousseau je tako zatekao sebe kako se bavi opasnim francuskim unutrašnjim stvarima i od svog pregnuća je ustuknuo čim je video kojem ishodu ono smeru.¹ Uostalom, i sam “Francuz” Voltaire je Rousseauu

¹ Ironijom sudbine, ono što je Rousseau napisao u *Sudu o Polisinodiji* objavljeno je posthumno i, u prvim godinama Francuske revolucije, rado je citirano u prilog održavanja društvenog i političkog *statusa quo* (McNeil, 1953: 816-817).

pružao dobar primer gde su granice do kojih se može slediti Saint-Pierre u napadima na francuski apsolutizam, oličen u Luju XIV. U *Veku Luja XIV* (1751) Voltaire je pisao: “Opat Castel de Saint-Pierre, autor nekoliko čudnih dela, u kojima postoji mnogo stvari filozofske, ali ne i praktične prirode, ostavio je za sobom neke političke anale, od 1658. do 1739, koji su verovatno zabranjeni. Na nekoliko mesta, on veoma oštro osuđuje vladavinu Luja XIV; i nije spreman da mu, ni na koji način, dozvoli titulu Luja Velikog” (Voltaire, 1901: 233). Ako je Voltaire, kao samodeklarirani prosvetitelj koji je imao velike probleme sa francuskom državom, odbijao da se svrsta uz Saint-Pierrea i podrži njegovu kritiku francuskog apsolutizma (u ime “nepraktičnih” filozofskih ciljeva), zašto bi to činio Rousseau? Uostalom, zašto bi se Rousseau, kao republikanac, uopšte bavio reformskim idejama upućenim jednoj velikoj nacionalnoj državi, čije je monarhijsko uređenje – sve i kada bi bilo postavljeno na princip sinodije – još manje simpatisao od njene spoljne politike?

Bilo je tu, međutim, još nešto. Ako zadatkom da popularizuje Saint-Pierreovo delo Rousseau nije bio oduševljen još od momenta kada mu je ponuđen zato što je bio isuviše nekreativan, onda se njegovo zadržavanje slobode da se ne ograniči “samo na ulogu tumača”, nego “da i sam koji put izreče[m] svoju misao” (Rousseau, 1982, knj. 2: 123) može smatrati kompromisom koji je otklonio prvobitnu teškoću. Ali, pitanje je bilo s kim je taj kompromis postignut? Troje ljudi je Rousseau naveo kao neposredno uključene u “pregovore”: gospođu Dupin, opatovog nećaka, grofa de Saint-Pierrea i filozofa i akademika, markiza Saint-Lamberta. Svako od njih je imao svoj interes da oživi uspomenu na pokojnog opata i rehabilituje ideje zbog kojih je ovaj svojevremeno pao u nemilost kod francuskih vlasti. Međutim, Rousseau je naveo i četvrtog aktera celog ovog zbivanja, koji nije delao neposredno, nego posredstvom svih ostalih (pre svega preko gospođe Dupin): Gabriela Bonnota de Mablyja (*ibid.*).

U vreme kada je pisao drugi deo *Ispovesti* Rousseau je već formirao nepovoljan sud o Mablyju, što je i na njegovu ulogu u celom zapletu sa popularizacijom opusa Saint-Pierrea bacilo tamnu senku. Iako je za sebe tvrdio da je prema Mablyju zadržao “poštovanje”² i “visoko mišljenje o njegovoj prosvetljenosti”, Rousseau je bio ubeđen da je ovaj najkasnije od početka šezdesetih godina odlučio da mu postane “najljući neprijatelj”, i to zbog ljubomore na njegov spisateljski uspeh. Ne ulazeći u opravdanost ovog Rousseauovog ubeđenja,³ zanimljivo je da je Rousseau u

² Samo zahvaljujući Mablyjevim preporukama Rousseau je, kao novopridošlica, ušao u pariske krugove 1741. (o tom svom dugu Mablyju Rousseau je pisao i u svojim *Ispovestima*: Rousseau, 1982, knj. 2: 10-13).

³ Mably je bio jedan od pariskih prosvetitelja koji su smatrali Rousseaua odgovornim za rasplamsavanje sukoba u Ženevi koji će se na kraju pretvoriti u građanski rat. U pismu jednoj Ženevljanki od 11. januara 1765. Mably se o Rousseauu izjasnio negativno, kao o “zavereniku” koji

besu napisao da je Mably “samo zato bio želio da napravim izvadak iz djela opata de Saint-Pierra što je mislio da neću znati riješiti taj zadatak” (*ibid.*: 314). Ovde je Rousseau jasno izneo svoj stav da mu je opus Saint-Pierrea predat isključivo Mablyjevom zaslugom, a da je Mablyja na to pokretala surevnjivost i želja da razotkrije Rousseauovu nesposobnost. Međutim, uspeh sa kojim je Rousseau napisao ne samo *Izvadak iz Plana o trajnom miru* nego i *Društveni ugovor* Mably mu “nije oprostio” i zato je, s jedne strane, postao spreman na sve kako bi ga uništio, dok je, s druge strane, započeo sa bezočnim plagiranjem njegovih superiornih dela. U *Fokionovim razgovorima o odnosu morala i politike* (1763) Rousseau naposljetku i nije video ništa drugo do “bezobziru i bestidnu kompilaciju svojih djela” (*ibid.*).

Rousseauov napad na Mablyja u *Ispovestima*, koliko god se na prvi pogled činio fantastičnim produktom paranoje duboko povređenog progonjenika, omogućava dva važna uvida. Prvo, ako je Rousseau svoju republikansku poziciju vezivao za *Društveni ugovor* i ako je u njemu propustio da napiše (najavljeni) deo o “posve novoj materiji” vezanoj za načela na kojima “male republike” pristupaju “konfederacijama” (Rousseau, 1978b: 151 i 180), onda se iz ovog mesta *Ispovesti* može zaključiti da je (barem jedan deo) tih načela izložen u *Izvatku iz Plana o trajnom miru* i *Sudu o Planu o trajnom miru* i da tek sva tri dela omogućavaju potpuno razumevanje njegovog shvatanja republikanskog uređenja – u njegovom imanentnom ustrojstvu i u njegovom međunarodnom kontekstu. Drugo, iako je neutemeljena optužba za plagiranje implicirala bliskost Mablyjeve republikanske pozicije Rousseauovoj,⁴

narušavanjem “harmonije” u Ženevi čini “zločin” (Mably, 1992a: 419), što je stiglo i do Rousseaua u zaoštrenoj verziji: o *Pismima s planine* (1764) Mably se, shodno toj verziji, izjasnio kao o “buntovničkom krikju jednoga razularenog demagoga” (Rousseau, 1982, knj. 2: 314). Iako je Rousseau Mablyja optužio da mu je ostao dužan objašnjenja za to pismo, jer nije znao šta bi mogao da u svoju odbranu odgovori (*ibid.*), činjenica je da je Mably 11. februara 1765. poslao pismo Rousseauu u kojem mu je objasnio da mu zamera to što je na nepravdu koju mu je nanelo ženevsko Veće odgovorio “osvetom” i da njegova *Pisma s planine* nisu u skladu sa njegovim ranijim spisima, kojima je Ženevljane poučavao da poštuju svoju vladu (Mably, 1992b: 293). Nakon toga, došlo je do razilaženja između Rousseaua i Mablyja, zbog čega je samo potonji iskreno žalio (upor. Wright, 1997: 122).

⁴ Ako je uopšte postojalo Rousseauovo delo koje je federalistički republikanac Mably mogao da plagira, onda je u obzir mogla doći samo “Rasprava o političkoj ekonomiji”, objavljena 1755. kao odrednica u *Enciklopediji*. U tom delu Rousseau je nabacio jednu pluralističku koncepciju političkih tela i “opštih volja”, po kojoj ne samo da je svaka država sastavljena od mnoštva manjih društava koja imaju svoje “opšte volje” nego se čak može reći da postoji i “velika svetska država” koja je sastavljena od “država i naroda kao posebnih članova” (Rousseau, 1923: 253). Međutim, ovo je bila jedna veoma uopštena, sasvim lapidarno izložena i nimalo originalna koncepcija (od koje je Rousseau, štaviše, kasnije odustao i koja je sasvim odudarala od njegovog kasnijeg insistiranja na tome da postoji samo jedna “opšta volja” u svakoj republici) za koju bi se teško moglo očekivati da je izvršila uticaj na bilo koga, pa tako i na Mablyja – o plagiranju da se i ne govori.

ona je po svoj prilici bila isključivo rezultat indignacije potonjeg činjenicom da je 1763, praktično istovremeno dok se kanton Bern solidarisao sa kantom Ženevom i Francuskom u njegovom progonu, Patriotsko društvo Berna dodelilo prestižnu nagradu Mablyju za *Fokionove razgovore o odnosu morala i politike*, kao njegovo nesumnjivo najpopularnije delo. Zato je mnogo bitnija bila Rousseauova konstatacija u *Ispovestima* da mu je Mably perfidno predao (između ostalog) Saint-Pierreov spis o trajnom miru u uverenju “da neću znati riješiti taj zadatak”. Koji zadatak? Autor koji je svojom prvom raspravom osvojio nagradu Dižonske akademije, a svojom drugom raspravom ustalasio Evropu svakako je bio dorastao zadatku tumačenja i popularisanja relativno jednostavnih Saint-Pierreovih ideja. Na to Rousseau nije mogao da pomisli kada je Mablyju imputirao skrivene namere. Koji je onda “zadatak” Rousseau imao u vidu?

Na to pitanje se teško može dati pouzdan odgovor. Ipak, do nekih nagoveštaja prihvatljivog odgovora može se doći ako se uzme u obzir da je Mably, u momentu kada je obezbeđivao predaju Saint-Pierreovih spisa Rousseauu u ruke kako bi ih on popularizovao, pravio odlučujući korak od rojalizma ka republikanizmu. “Poput Saint-Pierrea, Mably je svoju karijeru započeo kao rojalista. Ali, u vreme objavljivanja *Principa pregovaranja* [1757], on je napravio oštar zaokret i počeo da propoveda republikanske vrline. Ono što je od tada objavljivao obezbedilo je njegovom imenu mesto u francuskoj intelektualnoj istoriji odmah pored Jean-Jacquesa Rousseaua kao jednog od najglasnijih kritičara ‘partije modernih’, uključujući tu i *économistes* i druge advokate komercijalnog društva” (Koskenniemi, 2012: 59). A ako je u pogledu “propovedanja republikanskih vrlina” Mably zaista napravio “oštar zaokret”, prema samim Saint-Pierreovim idejama njegov otklon nije bio tako radikaln. U istim tim epohalnim *Principima pregovaranja* – koji su objavljeni kao opsežan predgovor *Javnom pravu Evrope utemeljenom u ugovorima* (1748, konačna verzija 1764) – Mably je napisao da mu nije namera “da ponavlja opšta mesta o moralu ili da se, sledeći stope Platona ili opata Saint-Pierrea, izgubi u maksimuma koje nisu stvorene za bića sa našim strastima”, već da se obraća “ambicioznim ljudima spremnim da koriste svoj razum” (Mably, 1789b: 33). Takvi ambiciozni i prosvetljeni ljudi se nisu nalazili na tronovima u Francuskoj i Engleskoj, jer da jesu, svakako ne bi započeli (Sedmogodišnji) rat – obrazlažući to potrebom teritorijalne ekspanzije u uslovima kada fundamentalni interesi svake od zaraćenih strana nalažu okretanje ka sebi (Mably, 1789b: 77)⁵ – nego bi nastojali da bolje razumeju “evropsko javno

⁵ Francuska i Engleska su u Sedmogodišnji rat ušle kako bi teritorijalnom ekspanzijom povećale svoja nacionalna bogatstva, iako su bile slepe da uvide da im osvajanje nekoliko novih sela neće doneti nikakvo bogatstvo; obrnuto, realno povećanje nacionalnog blagostanja po Mablyju je moglo doći samo uz pomoć razvoja poljoprivrede i unutrašnje trgovine, ali i – nege vrline (Wright, 1997: 60 i dalje).

pravo”,⁶ da ga oslobode balasta, poput principa ravnoteže sila i slobodne trgovine, i da onda pristupe stvaranju jednog evropskog saveza koji bi ga primenio u život.

U svom sopstvenom pokušaju da reformiše “evropsko javno pravo” Mably je imao potrebu za Saint-Pierreom: ako je Saint-Pierre 1712-1713. išao iznad Utrehtskog mira i tražio savez evropskih država umesto principa ravnoteže sila, Mably je 1756-1757. mogao samo da konstatuje da se “evropsko javno pravo” ne može redukovati na princip ravnoteže sila i da zadatak stvaranja saveza država i dalje ostaje da se ispuni, *iako ne više na tlu reformističkog rojalizma koji prihvata slobodu trgovine (kao što je Saint-Pierre verovao), nego na tlu klasičnog republikanizma koji uzdiže vrlinu*. Kritička oštrica *Javnog prava Evrope*⁷ postala je ubojita zapravo tek 1757, kada joj je Mably pridodao republikanski intoniran teorijski uvod u vidu *Principa pregovaranja*,⁸ u kojem je spoljnu politiku *ancien régimea* razobličio kao kratkovidu i iracionalnu (Wright, 1997: 54). Ako je i ostao u okvirima francuske tradicije državnog rezona, Mably je to učinio samo da bi dezavuisao njegova postignu-

⁶ Izraz “evropsko javno pravo (*droit public européen*)” pojavio se prvi put tokom zaključivanja Francusko-nizozemskog mirovnog ugovora (koji će činiti deo Utrehtskog mirovnog sporazuma iz 1713) kako bi izašao u susret onom delu međunarodnog prava koji je u teoriji bio poznat još od Grotiusa. Međutim, izraz je trebalo da označi prevashodno princip ravnoteže sila, kao najefikasnije brane “univerzalnoj monarhiji”, koji je bio i glavni politički cilj stvaranja Utrehtskog mira. Pri tom su članice “Velike koalicije” (Nizozemska, Engleska, Austrija, a kasnije i Portugalija i Savoja) opasnost od “univerzalne monarhije” prepoznale u nastojanjima Luja XIV da nakon smrti španskog kralja Karla II 1700. svojoj francuskoj kruni pripoji i špansku. Još 1758. Emer de Vattel će pisati da bi tim nastojanjem Luj XIV, samo da je završilo uspehom, bacio “Evropu u ropstvo, ili barem u najkritičnije i najprekarnije stanje” i da se u Evropi nikada ne bi uspostavio “politički sistem” koji počiva na “političkom ekvilibrijumu” (Vattel, 2008: 493 i 496-497). U samoj Francuskoj, u kojoj se javno pravo okretalo ka istoriji Merovinga i Karolinga (od 5. do 9. veka) kako bi njenom ekskluzivnošću poništilo prirodnopravne impulse iz teorija Grotiusa, Hobbesa i Puffendorfa (Fuko, 1998: 152 i dalje), usmerene ka stvaranju opšte teorije međunarodnog prava i namenjene univerzalnoj primeni, pod “evropskim javnim pravom” se podrazumevalo mešanje “tradicionalnog *raison d'état* i modernog ekonomskog providencijalizma koji se konačno kristalizovao u jakobinskoj vrlini, pojevši naposletku sopstvenu decu. Do 1815. *Javno pravo Evrope* postalo je drugo ime za sistem restauracije, pohranjen u Bečkim ugovorima kako su ga izlagali i analizirali posebno nemački naučnici” (Koskenniemi, 2012: 48).

⁷ Mably je od 1742. do 1747. bio sekretar kardinala i ministra de Tencina i participirao je u diplomatskim poslovima, stičući iskustvo na osnovu kojeg je napisao prvo tri toma *Javnog prava Evrope*, a kasnije i uvod pod naslovom *Pravo pregovaranja* (Wright, 1997: 37-38). Prvo izdanje *Javnog prava Evrope* predstavljalo je standardnu kompilaciju međunarodnopravnih ugovora sa komentarima. Takve kompilacije su počele da se pojavljuju odmah nakon Vestfalskog mira, a Mablyjeva je bila do tada najbolja zbog svoje sredenosti, konciznosti i veoma pronicljivih komentara. Zbog kritičkog tona prema spoljnoj politici Luja XIV delo je bilo zabranjeno sve dok ministar spoljnih poslova markiz d'Argenson nije intervenisao u njegovu korist.

⁸ *Javno pravo Evrope* imalo je munjevit uspeh i prevedeno je na nemački i italijanski, dok se u Engleskoj odmah počelo upotrebljavati kao univerzitetski udžbenik (Wright, 1997: 36-37).

ća u diplomatiji i pokušaje da sebe maskira “trgovinskim zaokretom”, za koji je u 18. veku optirao sve veći broj francuskih mislilaca (počev od samog Saint-Pierrea), u nadi da predstavlja spasonosno rešenje za sve probleme sa kojima su se suočavale evropske države. Svojim “evropskim javnim pravom” na republikanskim osnovama Mably se nadao da će uspeti da izbegne i Scilu starog režima i Haribdu stvaranja komercijalnog društva (po nizozemskom i engleskom primeru).

To bi mogao biti i razlog zbog kojeg je Mably odabrao Rousseaua da popularizuje Saint-Pierreove stavove na početku Sedmogodišnjeg rata. Ne postoje nikakve indicije koje bi ukazivale na istinitost Rousseauovog tumačenja Mablyjevih “zadnjih namera” iza prosleđivanja Saint-Pierreovog opusa: upravo suprotno, Mably je u Rousseauu gledao republikanskog saveznika koji neće imati predrasude, poput Voltaireovih – čiji negativan sud o Saint-Pierreovim *Političkim analima* sam nije delio (Mably, 1789f: 207) – u obračunu sa francuskim apsolutizmom i koji će znati kako da na najbolji način Saint-Pierreovu kritičku oštricu liši nepotrebnog reformističkog balasta. Osim toga, u osvit novog rata, koji je pretio da iznova baci Evropu u kaos, Mablyju je verovatno ponajviše bilo stalo da se i Rousseau angažuje na propagandi trajnog mira kako bi njih dvojica, zajedničkim snagama, manifestovala *novi republikanski pacifizam*. Naime, kao što pokazuje 17. poglavlje *Principa pregovaranja* (1757), posvećeno trgovačkim ugovorima između država, Mably se u to vreme intenzivno bavio pobijanjem Humeovih argumenata, prevashodno iznetih u članku “O trgovini” (1752), u prilog trgovine (spoljne pogotovo) i industrije kao sredstava da se prevaziđe militarizam, primitivizam i nacionalizam, naročito izražen kod starih naroda, pre svega onih “republikanskih” – Spartanaca i Rimljana.⁹ Pronašavši saveznika u pokojnom Richardu Cantillonu (čija je *Opšta rasprava o prirodi trgovine* posthumno objavljena 1755), koji je tvrdio da je napredak koji donosi trgovina samo trenutna i da se trajni napredak može postići samo primenom drugih “pravila”,¹⁰ Mably je težio daljoj rehabilitaciji starih republikanskih naroda,

⁹ Po Humeu, “antička politika bila [je] nasilna i suprotna prirodnom i uobičajenom toku stvari”, pa je zato čak i republikanska sloboda – nezamisliva izvan neprekidnih ratova na koje su tadašnji narodi bili upućeni – bila deo tog nasilnog i protivprirodnog globalnog poretka. “Sloboda prirodno razvija javni duh, naročito u malim državama; a taj javni duh, taj *amor patriae*, neizbežno jača ako je država u stalnom stanju uzbune, a ljudi prinuđeni da se u svakom trenutku izlože najvećim opasnostima da bi je odbranili. Neprekidan niz uzastopnih ratova od svakog građanina pravi vojnika: on izlazi na bojno polje kad na njega dođe red, i dok služi uglavnom se sam izdržava. Ta služba je, u stvari, kao veliki porez; ali on ipak lakše pada ljudima koji su naviknuti na oružje, koji se bore za čast i osvetu više nego za platu, i ne znaju za dobitak i radinost, isto kao ni za zadovoljstva” (Hjum, 2006: 174). Upravo u “dobitku”, “radinosti” i “zadovoljstvima” Hume je video snage “prirodnog” poretka koji je u međuvremenu uspostavljen i čije su medijume uvek predstavljale trgovina i industrija.

¹⁰ “Države koje se uzdižu trgovinom sigurno će zatim opasti; ima pravila koja bi se mogla primijeniti da se spriječi opadanje ali se to nikada ne čini” (Cantillon, 1982: 122).

nastojeći da ta “pravila” pronade ne samo u oblasti morala uopšte nego i u oblasti diplomatije, odnosno “evropskog javnog prava” – kao nečemu što bi se moglo nazvati realističnim i praktičnim pandanom Saint-Pierreovom planu o trajnom miru. Popularizaciju Saint-Pierreovih stavova po pitanju “evropskog javnog prava” Mably je u to vreme smatrao korisnom *u meri u kojoj je te stavove tada delio (prvenstveno u pogledu odustajanja od ravnoteže sila u korist saveza evropskih država)*, zbog čega je odabrao Rousseaua da bude popularizator *jer mu se njegov republikanizam činio dovoljno blizak onome što je sam želeo da izgradi kao ideološku poziciju*, a da je do razilaženja između Mablyja i Rousseaua došlo u narednim godinama jer potonji *nije želeo nikakvu reformu “evropskog javnog prava”* (u pravcu njegovog pretvaranja u osnov saveza evropskih država), *nego zapravo njegovo poništenje*. Sve u svemu, 1756-1757. između Mablyja i Rousseaua je postojala saglasnost da je Saint-Pierre bio u pravu kada je tragao za trajnim mirom, ali da je njegov plan bio nerealističan, odnosno nedomišljen u pogledu uzroka rata. Jer, da bi se došlo do trajnog mira, morale su biti promenjene nesavršene ljudske institucije (upor. Bredel, 2002: 147 i dalje; Janssen, 1997: 571) – u Mablyjevom slučaju konkretno, institucije koje omogućavaju reprodukciju politike sile i kompetitivnu međunarodnu trgovinu.¹¹ Sa tim se još mogao složiti i Rousseau, koji je pisao da “nasilno zaposedanje važi kao pravo, slabost kao nepravo” (Rousseau, 1953a: 348), kao i da su

¹¹ Mably je pravio razliku između miroljubive i kompetitivne trgovine, smatrajući opasnom samo ovu drugu, pogotovo ako je – kao u Francuskoj Luja XIV, čiji je ministar finansija Jean-Baptiste Colbert govorio da je trgovina “rat u miru (*guerre paisible*)” (Janssen, 1997: 571) – vodi država kako bi iz profita finansirala osvajačke vojne poduhvate (Mably, 1789b: 23). Polazeći od tog negativnog primera, Mably je u konačnoj verziji *Javnog prava Evrope* istakao destruktivan uticaj kompetitivne trgovine na mirovna nastojanja. Nakon što je rekonstruisao negativne posledice razvoja međunarodne trgovine od otkrića Amerike do merkantilizma 18. veka, Mably je smatrao da ima dovoljno osnova da zaključi kako je “trgovina bila vrsta čudovišta koje je sebe uništilo u sopstvenim rukama” (Mably, 1789c: 311). Pod uticajem Cantillonove *Opšte rasprave o prirodnoj trgovini*, objavljene 1755. (upor. Molnar, 2011b, knj. 1: 74), Mably je došao do zaključka da trgovina ne može biti izvor trajnog prosperiteta i da će i u budućnosti pothranjivati razdore (unutar država i među njima), kao što je to bio slučaj i u prošlosti. Obrnuto, ako države žele da dođu do većeg jedinstva, one moraju da afirmišu vrednost jednakosti, koja će neminovno voditi obuzdavanju trgovine. Zbog svega toga, Mably se suprotstavljao onoj školi mišljenja koja je u trgovini prepoznavala veliku pacifikujuću snagu i preporučivala je za prerastanje u temelj politike: “ako trgovinu proglasimo smislom i svrhom napredne države, odmah ćemo morati da opozovemo sve principe ozbiljne politike” (Mably, 1789b: 333). Da bi se došlo do trajnog mira, ne treba se oslanjati na “duh trgovine”, nego ga treba suzbijati, pošto on proizlazi iz egoizma, težnje za nadmetanjem i imovinskog diferenciranja. To, međutim, nikako ne znači da točak istorije treba vratiti unazad. Mably je evropske monarhe ponajviše kritikovao zbog toga što nisu bili u stanju da shvate značaj tranzicije od vojnog ka trgovačkom društvu, koja je započela otkrićem Novog sveta krajem srednjeg veka, i što su po inerciji nastavili da najviše cene teritorijalnu ekspanziju uz pomoć rata. Pošto je glavni izvor moći postala trgovina, a ne vojna sila, mir u kojem trgovina cveta postao je neophodan, a osvajačka politika atavizam. Pravi izazov savremenog sveta je po

“trgovina i novac stvorili neku vrstu političkog fanatizma” (Rousseau, 1953a: 352). Međutim, to je ujedno bila mera saglasnosti Mablyja i Rousseaua, nakon čega su se njihovi republikanski projekti potpuno razišli.

Razilaženje je započinjalo već u odnosu prema pomenutim “ambicioznim ljudima spremnim da koriste svoj razum”: dok je pozitivan stav bio osnovna pretpostavka Mablyjevog republikanizma (pa i pacifizma), na negativnom stavu Rousseau je izgradio svoj republikanizam (i stvorio pretpostavke da se kasnije odrekne pacifizma). U *Principima pregovaranja* Mably je sve (evropske) države podelio u četiri tipa: hegemonu (u njegovo vreme to je i dalje bila Francuska), glavnog rivala (Engleska) i drugorazredne i trećerazredne sile. Iako je sve države “fundamentalna maksima (*maxime fondamentale*)” upućivala na zaključenje “trajnog saveza”, sve one su bile sklone da slede i “makijavelističke maksime (*maximes machiaveliques*)”, pri čemu je Mably smatrao da drugorazredne i trećerazredne moraju da ih primenjuju tako što će upućivati hegemonu i rivala na međusobnu borbu i koristiti se njihovim obostranim oslabljivanjem (Mably, 1789b: 83). Iz Mablyjevog izlaganja proizlazilo je da se među “makijavelističke maksime” može ubrojiti i insistiranje glavnog rivala na ravnoteži sila, pošto njome on najefikasnije onespobljiva hegemonu (što se pokazalo naročito efikasnim kada je nizozemski šadholder Viljem III Oranski došao na čelo Engleske i svoju raniju nizozemsku spoljnu politiku počeo da sprovodi i sa mesta engleskog monarha). Time je Mably napravio teorijski *salto mortale* u odnosu na svoju poziciju iz spisa *Paralele između Rimljana i Francuza u pogledu državnog uređenja* (1740), u kojem je zagovarao upravo ravnotežu sila kao optimalno uređenje međunarodnih odnosa u Evropi. Tada je Mably tvrdio da su “republike Grčke stajale otprilike u istim odnosima kao i danas hrišćanske države” Evrope i da su imale “otprilike isti oblik vladavine i [...] isti interes u održavanju balansa koji je sprečavao jednu silu da ne dominira drugima” (Mably, 1740: 87-88).

Ovakav razvoj Mablyjeve političke misli od 1740. do 1757. ukazuje na to da se on ne može uvrstiti ni u “makijavelijevski moment”, kako ga je John Grenville Agard Pocock rekonstruisao u anglosaksonskom svetu,¹² ni u antimakijavelistički pokret obnove grčkog republikanizma.¹³ Ako je u *Principima pregovaranja* još i

Mablyju zato bio u hvatanju u koštac sa nestabilnošću trgovačke civilizacije i pronalaženju dalekosežnih mera za suzbijanje razornih dejstava trgovine, uz istovremeno sprečavanje povratka ratničkom atavizmu (Wright, 1997: 62-63).

¹² Podstaknut Pocockovom studijom o “makijavelijevskom momentu”, Johnson Kent Wright je za Mablyja konstatovao da je bio “autentični republikanski mislilac, francuski naslednik Machiavellija i Harringtona” (Wright, 1997: 200).

¹³ Tako je Eric Nelson smatrao da je Wright preuveličao značaj rimske i engleske republikanske tradicije za Mablyjevu poziciju zato što je prevideo njen dug specifično grčkom shvatanju politike koja je usklađena sa prirodom (Nelson, 2004: 177 i dalje).

mogao da preporučuje drugorazrednim i trećerazrednim silama da se koriste “makijavelističkim maksimama” kako bi preživele u svetu borbe hegemonu sa svojim rivalima, Mably je u svojim kasnijim spisima načinio sasvim jasan otklon u odnosu na Machiavellijevu teoriju u celini. U *Principima morala* (1784) on je korene aktuelnih evropskih sukoba video upravo u petnaestovekovnoj Italiji, gde su se kalile nove politike sile i odakle je potekla Machiavellijeva “lažna i iskvarena doktrina” (Mably, 1789e: 214). Međutim, za Mablyja glavni problem i nije bila doktrina izložena u *Vladaru*, pošto je ona, kako svedoče *Fokionovi razgovori o odnosu morala i politike*, samo reflektovala zla politike sile koju sprovode apsolutistički vladari – tj. sklonosti ka “prevari i intrigi” (Mably, 1789d: 74) – nego su prave nevolje zadavale *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*: to je bilo delo koje je korumpiralo republikansku alternativu, preusmeravajući je od posvećenosti odbrani republika prema težnji ka njihovoj teritorijalnoj ekspanziji i ratničkoj slavi (Hont, 2005: 18). Nadovezujući se na Montesquieuovu argumentaciju iznetu u *Razmatranjima o univerzalnoj monarhiji*, Mably je tvrdio da je upravo imperijalistička želja da se dostigne *grandezza* bila glavna opasnost za Evropu, pošto su apsolutne monarhije koje su je činile – za razliku od Rima – bile nesposobne za stvaranje onog “održivog političkog plana, izgrađenog na dugoročnim operacijama” koji mogu da stvore i implementiraju samo republike i uz pomoć kojeg se jedino može stići do slave (Mably, 1789b: 30). Obrnuto, pošto su zavisili od čudi i hirova evropskih apsolutnih monarha i njihovih ministara, ratovi su se u novom veku završavali bez opipljivih dobitaka, tako da su samo “uništavali Evropu” (Mably, 1789b: 46). Zbog takvog stava prema evropskim monarsima Mably se naposletku okrenuo republikanskoj teoriji, ali se odmah distancirao od one tradicije koja je išla od Polibija do Machiavellija i koja je u poređenju spartanskog i rimskog uređenja davala prednost ovom drugom, i to zbog vojne spremnosti za teritorijalnu ekspanziju. Za Mablyja Sparta je bila superiornija u odnosu na Rim zato što je znala da spoljna osvajanja ugrožavaju unutrašnju slobodu i da je pragreh kojim je započela propast Rima predstavljala odluka da se Italija osvaja umesto da se u njoj gradi – po ugledu na grčku federaciju pod spartanskom hegemonijom – federacija pod rimskom hegemonijom (Mably, 1789f: 469).¹⁴

S druge strane, ako je jedna konstanta Mablyjevog načina razmišljanja tokom celog njegovog života bila pravljenje paralela između grčkog sveta u periodu od 7. do 4. veka pre n. e. i Evrope 18. veka, pri čemu je republikanski argument postao

¹⁴ Uz pomoć Montesquieua Mably je mogao da brani diplomatiju starih Rimljana od Humeove devastirajuće kritike (za Humea su Rimljani “na početku u stvari bili gusari”, a njihova je surovost još u Ciceronovo vreme “bila tolika da su sve strance posmatrali kao neprijatelje i nazivali ih istim imenom”, tj. rečju *hostis*: Hjum, 2006: 174). Za razliku od Rimljana, koji su – barem u početku – dobro znali da prepoznaju i uvažavaju “fundamentalne interese”, tvrdio je Mably, savremeni evropski vladari to ne umeju i zato se Evropa trese u neprekidnim ratovima (upor. i Wright, 1997: 56).

relevantan tek od početka Sedmogodišnjeg rata (pre toga Mably je državno uređenje smatrao od sekundarnog značaja u komparaciji), onda je druga konstanta bilo nastojanje da se izgradi “evropsko javno pravo” koje će konačno zaustaviti pogubna ratna pustošenja. Iako se, kao što je već pomenuto, u svom radu naslanjao na Montesquieuova *Razmišljanja o univerzalnoj monarhiji*, Mably je svoju teorijsku poziciju izgradio na četiri originalno povezana aksioma: da su hegemonске težnje apsolutnih monarha, poput Luja XIV, u Evropi stvorile kaos koji je glavna prepreka uspostavljanju trajnog mira; da u postojećim prilikama nije moguće sprečiti ni uspinjanje ni padanje država sa pozicije evropskog hegemonа; da se i u doglednoj budućnosti mora računati sa privremenim hegemonima, koji će uvek iznova buditi mržnju i ljubomoru kod drugih država i provocirati njihovo ujedinjavanje radi otpora; i da do kvalitativnog napretka u izgradnji “evropskog javnog prava” može dovesti samo pojava hegemonа kojeg će njegovo sopstveno republikansko uređenje uputiti na formiranje saveza evropskih država u kojem se poštuju “fundamentalni interesi” svake države.

Ključna osobenost Mablyjevog republikanizma bila je njegova izrazita odbojnost prema Nizozemskoj. Privlačna moć Nizozemske na Mablyja nije delovala zato što je on ovu federativnu republiku sagledavao samo iz jednog ugla: kao glavnog zagovornika principa ravnoteže sila i slobodne trgovine u službi povećanja luksuza,¹⁵ te samim tim i kao glavnog aktera pervertiranja “evropskog javnog prava”.¹⁶ Pošto je nizozemska republika deformisana diktaturom šadholdera i trgovačkim duhom (Mably, 1789f: 193-194), ona očigledno ide ka propasti poput rimske republike i zato se od nje ne može očekivati nikakav doprinos rehabilitaciji “evropskog javnog prava”. Štaviše, da bi se ono rehabilitovalo i moglo biti stavljeno u funkciju izgradnje saveza evropskih država, moralo je biti otrgnuto od pogubnog uticaja raskalašnih Nizozemaca i dovedeno u okrilje stoički vrljih Švajcaraca, koji su u savremenom svetu po Mablyju zapravo jedini mogli da igraju onu ulogu koju je u grčkom svetu pre Peloponeskog rata odigrala – Sparta.

Švajcarska je dakle bila jedina država koja je iz Mablyjeve teorijske pozicije bila u stanju da iskoristi hegemonску poziciju tako da u Evropi stvori savez država. Ako je sam odustao od ideje ravnoteže sila, koju je zagovarao u svom prvom delu,

¹⁵ U početku, dok još nije postao republikanac, Mably je smatrao da je luksuz destruktivan samo u malim republikama jer građane upućuje na egoizam i “uništava jednakost zakona”, ali da u velikim državama to nije slučaj zato što one ne počivaju na jednakosti građana i zato što su siromašni građani u njima vezani za državu posredstvom bogatih (Mably, 1740: 321-324).

¹⁶ Doduše, i Mably je priznavao da se trgovinski uspeh Nizozemaca temeljio na njihovoj hvale vrednoj radinosti, ali je ipak smatrao da ga ne bi bilo bez gluposti drugih nacija. “Radinost Nizozemaca će prestati da ih bogati ako svi narodi, za koje oni rade kao posrednici, počnu da se ponašaju mudro poput Engleza” (Mably, 1789c: 277).

Paraleloma između Rimljana i Francuza u pogledu državnog uređenja, Mably je u *Principima pregovaranja* odbio da ode u drugu krajnost i da podrži Saint-Pierreov plan, opredeljujući se za “održivi politički plan, zasnovan na dugoročnom sledu postupaka, koji su nesprovodivi sa nama poznatim oblicima vladavine” (Mably, 1789b: 30), ali za koje se može reći da će biti “slični ili identični sa onim švajcarskim” (*ibid.*: 93). Ovde se nalazi jasno artikulisana ideja o korespondentnosti unutrašnjih političkih reformi sa onim međunarodnim, a na mesto Saint-Pierreovog spoja polisinodije i trajnog mira fokusiranog na stalnu arbitražu Mably je postavio zahtev za uzdizanjem švajcarske (ili neke njoj slične) federativne republike u poziciju hegemonu, čime bi se njeno unutrašnje uređenje moglo preneti na Evropu i doprinositi trajnom miru – ne stvarajući ga odjedanput, na osnovu nekakvog plana kakav je Saint-Pierre imao na umu, nego čineći ono što je moguće u datom istorijskom trenutku. Time je Mably svu svoju nadu u uspostavljanje trajnog mira položio u dugotrajan proces federalizacije koji bi se bazirao na proširivanju diplomatije, afirmisanju dobre volje u pregovaranju i učvršćenju međunarodnog pravnog poretka u skladu sa prirodnim zakonima. Sve te tekovine učvrstile bi jedan duh humanosti, koji bi postepeno prožeo sve države i omogućio uspostavljanje trajnog mira. Iako su narodi skloni, tvrdio je Mably, da “ignorišu zakone pomoću kojih priroda ujedinjava sve ljude” i trude se da “stvore međunarodno pravo (*droit des gens*) koje pogoduje ambiciji, prevari i Sullyu”, oni će pre ili kasnije morati da shvate da “patriotizam mora biti podređen humanosti” i da on nju uvek mora uzimati za svog “vodiča” (Mably, 1789d: 138).

Istorijski model Sparte kao pravičnog republikanskog hegemonu sa moralno i politički superiornim, egalitarnim republikanskim uređenjem (još uvek nezasnovanim “na odricanju koje proizlazi iz *pactum societatis*” – Asun, 1993a: 601) Mably je u glavnim crtama nabacio u *Principima pregovaranja*, da bi ga razradio u *Fokionovim razgovorima o odnosu morala i politike* (1763) i *Zapažanjima o istoriji Grčke* (1766). U potonjem spisu Mably je tvrdio da su grčki polisi do Peloponeskog rata “bili ujedinjeni savezima i zakletvama veoma nalik na švajcarske kantone danas” i da su tvorili neku vrstu “federativne republike” (Mably, 1789a: 10). Takva “federativna republika” ne može da vrši osvajanja, nego samo da se brani, zato što samo u odbrani sve njene članice “imaju isti interes” (*ibid.*: 26). “Uprkos nesuglasicama između saveznika, Grci su verovali da cela nacija ne može a da nema jedan zajednički fundamentalni interes” (Mably, 1789d: 26). Sparta je stekla poverenje saveznika svojom pravdoljubivošću, koja se temeljila na ispravnom republikanskom uređenju i zabrani osvajanja (koju je još Likurg uveo, zajedno sa moralom koji afirmiše jednakost i umerenost); to je razlog zbog kojeg Sparta svoju vojnu silu nije koristila drugačije nego samo za “zaštitu slabosti i odbranu pravičnosti” (*ibid.*: 140). Sparta je mogla da bude grčki hegemon sve dok je bila takva, a kada je postala iskvarena

kao Atina i u Peloponeskom ratu pokazala to svoje novo lice, hegemonija joj se urušila, “a među Grcima je nestalo svake veze” (*ibid.*: 26). Takvim shvatanjem Mably je temeljno revidirao Tukididovo (i svako drugo, na njemu utemeljeno) shvatanje veze između hegemonskih pretenzija, Peloponeskog rata i uništavanja helenskog jedinstva, sve sa ciljem da svoje shvatanje grčkog sveta (kao, uostalom, i spartanskog republikanizma) učini pogodnim za ojačavanje argumenta da cela Evropa treba da postane “federativna republika” – po ugledu na Švajcarsku kao pandan Sparti u antičkom svetu.

Tako dolazimo i do ključnih poteškoća Mablyjeve koncepcije: niti je Sparta bila “federativna republika”, niti je Evropa “nacija” kao što je Grčka u svoje vreme bila, niti je Švajcarska u stanju da postane novi evropski hegemon koji bi uspostavio savez evropskih država (shodno sopstvenom federativnom ustrojstvu) i rehabilitovao “evropsko javno pravo”. Iako nigde nije napisao da je svestan ovih poteškoća, Mably ih je intuitivno osećao i zbog toga u njegovim radovima postoje pokušaji da se one prevaziđu pronalaženjem neke velike države koja bi bila dovoljno moćna da preuzme ulogu hegemonu, a opet dovoljno fleksibilna da u sebi sprovede reforme koje bi je koliko-toliko približile republikanskim idealima. U dijalogu *Prava i dužnosti građanina*, koji je nastao 1758, a objavljen 1789. (da bi 1790. bio predstavljen Ustavotvornoj skupštini kao jedan od mogućih pravaca za konstituisanje nove Francuske), Mably je velikim državama, poput Engleske i Francuske, koje su već bile načete duhom trgovine, preporučivao da se reformišu u republikanskom duhu, ali ne u potpunosti, a pogotovo da ne odustanu od dinastijskih pravila u nasleđivanju monarhijske vlasti. Kao model, njima je mogla da posluži švedska monarhija, u kojoj je navodno postojala samo “neka vrsta kralja koji sprečava da se istinski kralj uzdigne među njima” (Mably, 1789f: 343-344). Kao protivnik “prosvećene” reforme administracije u francuskoj apsolutističkoj državi, Mably je i u ovom dijalogu preporučivao dve strategije borbe protiv apsolutizma: ustavni otpor prosvećenim reformama koje sprovode monarh i njegovi ministri (kako bi uništili stare slobode) i političku borbu. Jedan od dvojice sagovornika u dijalogu, engleski republikanac Stanhope, osporava prirodnu pravnu tradiciju Grotiusa, Hobbesa i Puffendorfa (jer je stvorena za opravdanje despotizma, što dokazuje već blagoslov Luja XIII koji je Grotius dobio za svoje *Pravo rata i mira*), ali se barem oslanja na Lockeja da bi zagovarao “svrsishodno sprovedenu revoluciju (*une révolution ménagée*)” (upor. i Baker, 1981: 252; Wright, 1997: 73-74; Dijjn, 2008: 12-13): opšti staleži bi sproveli reformu celokupnog političkog sistema ka konstitucionalnoj monarhiji. Tu opciju njegov francuski sagovornik osporava, tvrdeći da je on redukovao kralja na “inspektora i cenzora milicije” i diplomatskog predstavnika francuske nacije i da uspostavljanje republikanskog uređenja nije moguće u Francuskoj, *ali ni u Engleskoj, pa ni u Švedskoj*, zato što su te države uspostavljene na nejednakosti, zato

što građani u njima “ne razmišljaju kao u Švajcarskoj” i zato što im je neophodna “privilegovana kuća da bi popunila prvo mesto u društvu” (Mably, 1789f: 449). Za očekivati je bilo da bi “ambiciozni ljudi spremni da koriste svoj razum” u rehabilitaciji “evropskog javnog prava” i uspostavljanju saveza evropskih država trebalo da potiču iz jedne takve “privilegovane kuće” u nekoj moćnijoj monarhijskoj državi koja bi se uzdigla do statusa evropskog hegemonu.

Tako je na mesto Švajcarske, kao federacije malih republika, polako počela da dolazi Švedska kao velika “monarhijska republika”, u kojoj politički slobodni i moralno uzvišeni građani i prosvetljena i nasledna monarhijska vlast rade zajedno na obuzdavanju trgovačkog duha i osvajačkog militarizma i principijelno mogu da podrže svaki supstancijalni mirovni projekt federalizacije Evrope. Međutim, ovaj način razmišljanja stvarao je više poteškoća nego što ih je rešavao, pošto je u njemu bila depotencirana veza između interne i eksterne federalizacije, dok je i sam pojam republike postajao problematičan: da bi što bešavnije izjednačio grčku federaciju sa nekom budućom evropskom federacijom, Mably je za pandana spartanskom hegemonu počeo da traži neku savremenu moćnu državu koja bi – po modelu njegove interpretacije švedskog državnog uređenja – bila polumonarhija-polurepublika (“monarhijska republika”), i koja bi imala naprosto dovoljno prosvetlenu vladajuću elitu da svoju diplomatiju postavi na principe poštovanja “fundamentalnih interesa” svih država koje bi ujedinila u tu evropsku federaciju.

Ako se ceo taj način federalističko-republikanske argumentacije još i mogao dopasti republikancima u Bernu, pa i celoj Švajcarskoj, on nije bio po volji Rousseauu, koji je ostao indiferentan spram ideje o federativno-republikanskom hegemonu, koji, kako se može videti, u krajnem ishodu nije morao biti ni sasvim federativan ni sasvim republikanski, već je federalizaciju Evrope i uspostavljanje trajnog mira mogao postići već i samo na osnovu prosvetljenosti svoje vladajuće elite. Čak i ako bi se ostavio po strani Mablyjev pozni antimakijavelizam, nesklonost prema teoriji društvenog ugovora, humanistički univerzalizam i “diplomatski” pacifizam, njegova federalističko-republikanska teorija je i dalje bila neprihvatljiva Rousseauu jer je, iz njegove perspektive posmatrano, ponavljala Saint-Pierreovu suštinsku grešku da u napretku razumskih uvida traži rešenje za obuzdavanje politike sile.¹⁷

¹⁷ U samom *Izvatku iz Plana o trajnom miru* Saint-Pierreovom planu Rousseau je zamerio samo to što je isuviše razuman (a “posebna ludost bila bi da se hoće biti mudar među ludcima”; Rousseau, 1953a: 368). Međutim, kako svedoče njegova neobjavljena razmišljanja o Saint-Pierreu, ni sama ta racionalistička inklinacija nije bila ništa samo po sebi pozitivno. Upravo suprotno: “Saint-Pierre bi bio vrlo mudar čovek *da nije posedovao ludost razuma*” (cit. prema: Asun, 1993b: 894). Šta je to tačno značilo, Rousseau je najbolje objasnio u pismu markizu Mirabeauu od 26. jula 1767. Odbacujući fiziokratsku teoriju “legalnog despotizma”, koju je pronašao i u Mirabeauovom spisu *Prijatelj ljudi*, Rousseau je napisao da ga je ta teorija podsetila na “sistem opata Saint-Pierrea, koji je tvrdio da se ljudski um stalno usavršava pošto se svakog veka njego-

Trajni mir, drugim rečima, nije mogao da se ostvari ni kroz istovremene racionalne odluke evropskih vladara da zaključe ugovor o stalnoj arbitraži, ni kroz postupnu federalizaciju koju bi sprovodili “ambiciozni ljudi spremni da koriste svoj razum” na čelu aktuelnog evropskog hegemonu. Ako je u periodu 1755-1761. pokušavao da prevaziđe besperspektivnu teorijsku poziciju, u koju ga je dovela njegova druga rasprava, Rousseau nije mogao da iskoristi nijedno od rešenja koja su nudili Saint-Pierre i Mably. Štaviše, njihovi su radovi za njega bili značajni jedino po tome što su ga dodatno uverili da *i sami projekti o trajnom miru i evropskoj federaciji (kao svetovnom nasledniku Hrišćanske republike) spadaju u radikalno zlo koje je konstatovao na kraju druge rasprave i da ih svaki istinski – a to znači romantičarski – republikanac mora napustiti.*¹⁸

Bilo je mišljenja da je najveći nauk koji je Rousseau izvukao iz svog bavljenja Saint-Pierreom bio taj da trajni mir neće nastati sam od sebe, nego da može biti samo rezultat svrsishodne ljudske aktivnosti (Roosevelt, 1989: 130-131), koja u sebe uključuje i silu, s obzirom na to da nijedan vladar nije spreman da se odrekne svoje suverene vlasti (Foerster, 1967: 204). Ako bi se ta mišljenja mogla prihvatiti kao u osnovi tačna, onda bi se morala dopuniti jednom veoma bitnom korekcijom: i Rousseauova je argumentacija (baš kao i Mablyjeva) stizala do uvida da trajni mir može da stvori samo napredni i privremeni hegemon, ali je on iz tog uvida izvukao zaključak (dijametralno suprotan Mablyjevom) da od trajnog mira treba dići ruke.

va saznanja pridružuju onim prethodnim. On nije uvideo da je ljudska pojmovna moć uvek ista i da ima vrlo usku dimenziju jer na jednoj strani taman toliko izgubi koliko na drugoj dobije i da nam novonastajući nazori takođe oduzimaju onoliko od postojećih znanja koliko oštri um može da nadoknadi” (Rousseau, 1992: 341-342). Samim tim, Saint-Pierreov, pa i svaki drugi plan trajnog mira koji se oslanjao na napredak racionalnog uvida u njegovu neophodnost (odnosno u ludost ratovanja) bio je osuđen na propast pošto takav napredak u realnosti ne postoji.

¹⁸ Isti zaključak je iz Mablyjeve teorije izvukao i Alexander Hamilton tri decenije kasnije. Kada se u 6. *Federalističkom spisu* pozvao na Mablyjeve *Principe pregovaranja* tvrdeći da su susedni narodi prirodni neprijatelji jedni drugima i da ih samo udruživanje u zajedničku državu može izdići iz tog neprijateljstva (Hamilton, 1981: 211), Hamilton je propustio da prihvati jedini pravi lek za zlo međunarodnih neprijateljstava koji je Mably preporučivao: univerzalnu federalizaciju koju sprovodi hegemonna republika (bilo da je nalik na onu švajcarsku, bilo da je nalik na onu švedsku). U narednim *Federalističkim spisima* koje je napisao Hamilton je isticao unitarne komponente Ustavom predviđene federacije američkih država, dok je njegovo pravo zalaganje za što unitarniju i autoritarniju republiku koja bi mogla da vodi ničim ograničenu imperijalnu politiku usledilo po ratifikaciji Ustava (upor. i Molnar, 2011b, knj. 1: 81 i dalje). U sporu o slobodi opozicionog delovanja, koji se rasplamsao 1798. i koji se u velikoj meri reflektovao na odnose između federacije i federalnih jedinica, Hamilton je rezolucije Kentuckyja i Virginije (koje su sastavili tadašnje vođe opozicije, Thomas Jefferson i James Madison) usmerene protiv represivnih zakona Kongresa SAD, okvalifikovao kao “podli plan da se razjedini narod Amerike, da se uništi njegov Ustav i da se taj narod izloži pregnućima strane sile” (tj. Francuske), na šta se jedino može odgovoriti “podizanjem vojne sile” (Hamilton, 2000: 118).

Da bi se mogao razumeti ceo ovaj argument, mora se uzeti u obzir ono što je Rousseau napisao ne samo u *Izvatku iz Plana o trajnom miru* nego i u *Sudu o Planu o trajnom miru*. Dva spisa se razlikuju po tome što se u prvom Rousseau prvenstveno bavio Saint-Pierreovim planom, a u drugom Sullyjevim, zbog čega je došao i do dva projekta federalizovanja Evrope: prvog, koji je afirmisao slabu federalizaciju i nije mogao realno da onemogući ratove, i drugog, koji je suštinski dezavuisao radikalnu federalizaciju zato što je sprovodiva samo jednim velikim ratom (sa neizvesnim ishodom).

Model federalizma kojim je Rousseau operisao u *Izvatku iz Plana o trajnom miru* nalikuje Saint-Pierreovom, ali se od njega razlikuje u jednom bitnom momentu. Centralno mesto u Rousseauovom modelu zauzima Sveti rimski Reich nemačke nacije, čiji je radikalno decentralizovani “ustav svima od koristi” i koji “sve druge sile drži zauzdane i verovatno može da služi sigurnosti drugih više nego svojoj sopstvenoj” (Rousseau, 1953a: 351).¹⁹ Jedina zamerka koju je on našao Reichu jeste ta što ima imperatora kao “stalnog poglavara”, koga stalno “mami” iskušenje povećanja moći; zato je potrebno iz Saint-Pierreovog plana preuzeti instituciju Evropskog kongresa, koji bi zamenio imperatora i čiji bi se predsedavajući smenjivali nezavisno od realne moći države iz koje dolaze (*ibid.*: 364). Tako se, u celini, sam Rousseauov plan pokazuje kao konzervativniji i nepretenciozniji od Saint-Pierreovog; njegovo bi ustrojstvo bilo tako labavo da ne bi uticalo na unutrašnja uređenja država članica, niti bi moglo da realno zaustavi bilo koju od njih ako bi pokušala da započne rat. Ništa više Evropi zapravo i nije potrebno ako se uzme u obzir da je u njoj već *priroda* prilagodila evropske narode konfiguraciji zemljišta (tako da “planine, mora i reke tamo naseljenim narodima služe kao granice” i određuju “broj i veličinu tih naroda”), da ih je odelila od naroda sa drugih kontinenata (tako da su nove “najeзде varvara” u budućnosti isključene) i da je među njima uspostavila ravnotežu sila (*ibid.*: 349-350). Ako ratovi “na jednoj tački” privremeno i poremete tu ravnotežu, ona se odmah na drugoj tački obnavlja, tako da se Evropa pokazuje kao jedan veliki prirodni homeostatski sistem, kojem je potrebno da ga ljudi previše ne diraju kako sami sebi ne bi otežavali život. Ovo je bila u suštini jedna teorija ravnoteže sila, koja je bila najbliža Mablyjevoj iz *Paralela između Rimljana i Francuza u pogledu državnog uređenja*: i dok je Mably tu koncepciju u međuvremenu napustio (baš kao i Saint-Pierre pre njega) smatrajući da ju je istorija opovrgla i da nije u stanju da okonča ratove ni u Evropi ni van nje, Rousseau ju je zadržao u Evropi, proglašavajući je za svojevrsan prirodni proces, koji iza leđa ljudi stvara uslove za njihov

¹⁹ Rousseauova apologija Reicha nije bila ništa neobično, već je predstavljala drugu stranu njegovog uzdizanja “provincije” kao pravog rasadnika morala i kulture. U drugoj polovini 18. veka Rousseauove ideje su u Reichu recepirane i zastupane upravo u tom smislu podrške njegovom decentralizovanom uređenju (Sadowsky, 1999: 65).

suživot. To je bila vizija Evrope naroda kao homogenih kolektiva od kojih svaki već ima svoju “prirodnu veličinu”, “prirodno mesto” i “prirodne granice” i koji treba samo da uvidi da je svako njegovo otpočinjanje rata isto što i nasrnuće na prirodne zakone, koje može imati samo *privremene* negativne posledice. Misleći da na taj način formuliše argument protiv rata, Rousseau je zapravo potpaljivao fitilj militantnih nacionalizama, koje će probuditi Francuska revolucija i koji će početi da ratuju upravo u ime *etničke homogenosti unutar prirodnih granica* – duboko ubeđeni da su drugi narodi već poremetili prirodni ekvilibrijum i da će priroda na kraju iscertati granice među narodima upravo onako kako oni smatraju za potrebno.

Time dolazimo i do *Suda o Planu o trajnom miru*. U ovom delu Rousseau se bavio više Sullyjem nego Saint-Pierreom, i to iz vrlo jednostavnog razloga: Sullyjev plan je bio egzemplaran za sve pokušaje da se u Evropi uspostavi nova hegemonija koja bi u ime trajnog mira razarala prirodnu ravnotežu sila i koja bi samo prividno mogla biti republika, dok bi realno mogla da teži jedino despotiji. Najbolji dokaz pruža sam Henri IV, koji svoj plan nije skovao “iz čiste opšte koristi” (Rousseau, 1953b: 375), nego iz želje da “u telu koje je hteo da stvori, dobije primat” i “bude najmoćniji” (*ibid.*: 376-377). Zato je pokrenuo strašni “rat koji je trebalo da bude poslednji” i koji bi, da je zaista pokrenut, bacio Evropu u neuporedivo veće strahote od onih postojećih. To je Rousseauu dalo priliku da narednim zaključkom jednom zasvagda okonča svoje bavljenje idejom trajnog mira (kao i da formira svoj konačni sud ne samo o Saint-Pierreovom nego i o Mablyjevom mirovnom planu): “Vidi se da se federativni savezi mogu stvarati samo prevratima; i ko bi se od nas stoga odvažio da kaže treba li Evropski savez priželjkivati ili ga se plašiti? On bi možda jednim udarcem naneo više zala nego što bi ih predupredio u narednim vekovima” (*ibid.*: 378). Trajni mir tako se ispostavlja kao iluzija koja može samo da prikriva protivprirodne pokušaje narušavanja poretka koji je već uspostavljen među evropskim narodima, koji naravno ne može da spreči ljude da pokreću ratove, ali koji najmundrije među njima može da pouči da će se postojeća ravnoteža sila pre ili kasnije ponovo povratiti. To je bilo polazište od kojeg je Rousseau mogao da započne sa izgradnjom svog modela idealne republike – male, usamljene i ratoborne republike u kojoj građani ne smeju da se zanose mogućnošću federalizacije Evrope ili uspostavljanja trajnog mira, nego moraju da računaju sa tim da u svakom momentu mogu biti napadnuti, da se sa drugim malim republikama povezuju samo privremeno i labavo, u okvirima odbrambenih saveza (Riley, 1973b: 10), i da se uzdaju u to da priroda radi za njih, čineći od ravnoteže (velikih) sila najpouzdanije sredstvo *statusa quo*.

LITERATURA

- Asun, Pol-Loran, 1993a: Mably Gabrijel Bono de, 1709-1785. Fosionovi razgovori o politici i moralu, 1763, u: Šatle, Fransoa, Dijamel, Olivije i Pizije, Evlin (ur.), *Enciklopedijski rečnik političke filozofije*, knj. 2, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci i Novi Sad.
- Asun, Pol-Loran, 1993b: Saint-Pierre Šarl Irine Kastel, opat od, 1658-1743. Nacrt večnog mira, 1713, u: *ibid.*
- Baker, Keith Michael, 1981: A Script for a French Revolution: The Political Consciousness of the abbé Mably, *Eighteenth-Century Studies* (14) 3: 235-263.
- Baker, Keith Michael, 2001: Transformations of Classical Republicanism in Eighteenth-Century France, *The Journal of Modern History* (73) 1: 32-53.
- Bredel, Ralf, 2002: *Systematisch-normative Begriffe des völkerrechtlichen Friedens in der neuzeitlichen Philosophie des Rechts*, Peter Lang, Frankfurt am Main itd.
- Cantillon, Richard, 1982: *Opća rasprava o prirodi trgovine*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb.
- Dijn, Annelien de, 2008: *French Political Thought from Montesquieu to Tocqueville. Liberty in a levelled Society?*, Cambridge University Press, Cambridge itd.
- Foerster, Rolf Hellmut, 1967: *Europa. Geschichte einer politischen Idee*, Nymphenburger Verlagshandlung, München.
- Friedrich der Große, 1994: Brief an Voltaire (Potsdam, 25. Juli 1742), u: *Voltaire – Friedrich der Große Briefwechsel*, Deutsche Taschenbuch Verlag, München.
- Fuko, Mišel, 1998: *Treba braniti društvo. Predavanja na Kolež de Fransu iz 1976. godine*, Svetovi, Novi Sad.
- Galtung, Johan, 1995: Soziale Kosmologien und das Konzept des Friedens, u: Senghaas, Dieter (ur.), *Den Frieden denken*, Frankfurt am Main.
- Grewe, Wilhelm Georg, 2000: *The Epochs of International Law*, Walter de Gruyter, Berlin i New York.
- Hamilton, Aleksander, 1981: Federalistički spis No. 6, u: Hamilton, Aleksander, Madison, Džejs i Džej, Džon, *Federalistički spisi*, Radnička štampa, Beograd.
- Hamilton, Alexander, 2000: Letter to Theodore Sedgwick, February 2, 1799, u: Cunningham Jr., Noble E. (ur.), *Jefferson vs. Hamilton. Confrontations that Shaped a Nation*, Bedford/St. Martin's, Boston i New York.
- Hjum, Dejvid, 2006: O trgovini, u: *Politički eseji*, Službeni glasnik, Beograd.
- Holsti, Kalevi J., 1991: *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*, Cambridge University Press, Cambridge itd.
- Hont, Istvan, 2005: *Jealousy of Trade: International Competition and the Nation-State in Historical Perspective*, Harvard University Press, Harvard.

- Jacob, Margaret C., 1981: *The Radical Enlightenment-Pantheists, Freemasons and Republicans*, Allen & Unwin, London, Boston i Sydney.
- Janssen, Wilhelm, 1997: Frieden, u: Brunner, Otto, Conze, Werner i Koselleck, Reinhart (ur.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, knj. 2, Klett-Cotta, Stuttgart.
- Justenhoven, Heinz-Gerhard, 2006: *Internationale Schiedsgerichtsbarkeit: Ethische Norm und Rechtswirklichkeit*, Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Kaiser, Thomas E., 1983: Abbe de Saint-Pierre, Public Opinion, and the Reconstitution of the French Monarchy, *The Journal of Modern History* (55) 4: 618-643.
- Koskenniemi, Martti, 2012: The Public Law of Europe. Reflections on a French 18th century Debate, u: Lindemann, Helena et al. (ur.), *Erzählungen vom Konstitutionalismus*, Nomos, Baden-Baden.
- Lesaffer, Randall, 2004: *Peace Treaties and International Law in European History: From the Late Middle Ages to World War One*, Cambridge University Press, Cambridge itd.
- Locke, John, 1796: *A Letter concerning Toleration*, J. Brook, Huddersfield.
- Mably, Gabriel Bonnot de, 1740: *Parallèle des Romains et des Français par rapport au gouvernement. Première partie*, Didot, Pariz.
- Mably, Gabriel Bonnot de, 1789a: *Observations sur l'histoire de la Grèce*, u: bez oznake izdavača, London.
- Mably, Gabriel Bonnot de, 1789b: *Principes des négociations*, u: *Oeuvres Complètes de l'abbé de Mably*, u: *ibid.*, knj. 5.
- Mably, Gabriel Bonnot de, 1789c: *Le Droit public de l'Europe*, u: *ibid.*, knj. 7.
- Mably, Gabriel Bonnot de, 1789d: *Entretiens de Phocion sur le rapport de la morale avec la politique*, u: *ibid.*, knj. 10.
- Mably, Gabriel Bonnot de, 1789e: *Principes de morale*, u: *ibid.*
- Mably, Gabriel Bonnot de, 1789f: *Des droits et des devoirs du citoyen*, François la Combe, Paris i Laussane.
- Mably, Gabriel Bonnot de, 1992a: Brief an Marie-Charlotte (?) Saladin, 11. Januar 1765, u: Rousseau, Jean-Jacques, *Korrespondenzen*, Reclam-Verlag, Leipzig.
- Mably, Gabriel Bonnot de, 1992b: Brief an Jean-Jacques Rousseau, 11. Februar 1765, u: *ibid.*
- Manuel, Frank E. i Manuel, Fritzie P., 1997: *Utopian Thought in the Western World*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- McNeil, Gordon H., 1953: Anti-Revolutionary Rousseau, *The American Historical Review* (58) 4: 808-823.
- Monteskje, 2004a: *Razmatranja o uzrocima veličine Rimljana i njihove propasti*, Utopija, Beograd.

- Monteskje, 2004b: *Persijska pisma*, Utopija, Beograd.
- Monteskje, 2011: *O duhu zakona*, Zavod za udžbenike, Beograd.
- Montesquieu, 2001: *Meine Gedanken. Aufzeichnungen*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München.
- Molnar, Aleksandar, 2001a: *Rasprava o demokratskoj ustavnoj državi. Knjiga 2: Klasične revolucije: Nizozemska – Engleska – SAD*, Samizdat B92, Beograd.
- Molnar, Aleksandar, 2011b: *Rasprava o prosvetiteljstvu, liberalizmu i nacionalizmu u Prusiji*, knj. 1-2, Službeni glasnik i Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd.
- Nelson, Eric, 2004: *The Greek Tradition in Republican Thought*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Riley, Patrick, 1973a: The Origins of Federal Theory in International Relations Ideas, *Polity* (6) 1: 87-121.
- Riley, Patrick, 1973b: Rousseau as a Theorist of National and International Federalism, *Publius* (3) 1: 5-17.
- Riley, Patrick, 1974-1975: The Abbé de St. Pierre and Voltaire on Perpetual Peace in Europe, *World Affairs* (137) 3: 186-194.
- Roosevelt, Grace G., 1989: The Role of Rousseau's Writings on War and Peace in the Evolution of the Social Contract, *Pensée libre*, 2: 123-134.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1828: Dialogues. Rousseau juge de Jean-Jacques. Troisième Dialogue, u: *Oeuvres complètes*, knj. 27, Th. Lejeune, Bruxelles.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1923: A Discourse on Political Economy, u: *The Social Contract and Discourses*, London, J. M. Dent & Sons i E. P. Dutton & Co., Toronto i New York.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1953a: Auszug aus dem Plan des Ewigen Friedens des Herrn Abbé de Saint-Pierre 1756/1761, u: Raumer, Kurt von (ur.), op. cit.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1953b: Urteil über den ewigen Frieden 1756/1782, u: *ibid.*
- Rousseau, Jean-Jacques, 1978a: Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima, u: *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima / Društveni ugovor*, Školska knjiga, Zagreb.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1978b: Društveni ugovor, u: *ibid.*
- Rousseau, Jean-Jacques, 1982: *Ispovijesti*, knj. 1-2, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1992: Brief an Victor Riquetti, Marquis de Mirabeau, den 26. Juli 1767, u: *Korrespondenzen*, Reclam-Verlag, Leipzig.
- Sadowsky, Thorsten, 1999: Gehen Sta(d)t Fahren, u: Albrecht, Wolfgang i Kertscher, Hans-Joachim (ur.), *Wanderzwang – Wanderlust. Formen der Raum- und Sozialer-*

fahrung zwischen Aufklärung und Frühindustrialisierung, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

Vattel, Emer de, 2008: *The Law of Nations*, Liberty Fund, Indianapolis.

Voltaire, 1901: *The Age of Louis XIV*, u: *The Works of Voltaire. Contemporary Version*, knj. 23, E. R. Dumont, Paris itd.

Wright, Johnson Kent, 1997: *A Classical Republican in Eighteenth-Century France: The Political Thought of Mably*, Stanford University Press, Stanford.

Aleksandar Molnar

RESPONSE TO THE DOWNFALL OF THE CHRISTIAN REPUBLIC
IN FRENCH PRE-REVOLUTIONARY REPUBLICANISM:
GABRIEL BONNOT DE MABLY AND JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Summary

The author's starting point is the assumption that the idea of the Christian Republic, suppressed by the Enlightenment, entered the French 18th-century discourse through its two secularized versions: the "Great Plan" put forward by Duke of Sully in *Royal Economies* (1638) and the *Project for Perpetual Peace in Europe* by Charles-Irénée Castel, the abbot of Saint-Pierre (1717). While the "Great Plan" aimed at establishing a secularized European peace alliance under the hegemony of France, Saint-Pierre strove to remove all hegemonic facets of the plan and establish peace according to the principles of equality of sovereign states. In the second half of the 18th century, Gabriel Bonnot de Mably and Jean-Jacques Rousseau, in reaction to the Seven-Year War, assumed different standpoints regarding the heritage of Sully and Saint-Pierre: although both deemed useful to build upon Saint-Pierre's pacifist thought, they rejected his way of establishing a Christian Republic in Europe as essentially Utopian. The former saw the only way of pacifying Europe in federalization under the hegemony of a single federal republic. The latter however rejected this solution as too risky and too difficult to carry out, preferring a return to the old theory of balance of forces, which enables small, autarchic and belligerent republics, that must always take into account the certainty that they could be attacked at any time, to establish only temporary and loose connections with other (equally small) republics within the frameworks of defensive alliances.

Keywords: Christian Republic, Mably, Rousseau, Saint-Pierre, peace, war

Kontakt: **Aleksandar Molnar**, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Čika Ljubina 18-12, 11000 Beograd, Srbija. E-mail: amolnar@sbb.rs